

جین ریمنز مک کارتی
روزالیند ادواردز

مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده

ترجمه

محمد مهدی لیبی

شعلی

۱۳۹۰

این کتاب ترجمه‌ای است از:

Key Concepts in Family Studies by: Jane Ribbens McCarty and
Rosalind Edwards. Sage Publication, First Published 2011

سرشناسه	: ریبنز مکاریتی، جین Ribbens McCarty, Jane
عنوان و نام‌پدیدآور	: مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده / جین ریبنز مکاریتی، روزالیند ادواردز؛ ترجمه محمدمهدی لیبی.
مشخصات نشر	: نشر علم، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۷۰۲ ص.
شابک	: 978 - 964 - 224 - 328 - 0
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا.
یادداشت	: عنوان اصلی: Key concepts in family studies, ed., 2011.
موضوع	: خانواده
موضوع	: خانواده -- مطالعات میان‌فرهنگی
شناسه افزوده	: ادواردز، روزالیند Edwards, Rosalind
شناسه افزوده	: لیبی، محمدمهدی، ۱۳۴۱ - مترجم
رده‌بندی کنگره	: HQ۵۱۸/۹م۷ ۱۳۹۰
رده‌بندی دیویی	: ۶۰۶/۸۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۴۷۰۳۱۶

نسخه

مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده

نویسنده جین ریبنز مکاریتی، روزالیند ادواردز

ترجمه محمدمهدی لیبی

چاپ اول، ۱۳۹۰

تیراژ: ۱۶۵۰ نسخه

لیتوگرافی: اردلان

چاپ و صحافی: رامین

میرحسین خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری

پن‌ست گرافیک، پلاک ۴، تلفن ۶۶۴۱۳۵۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک ۰ - ۳۲۸ - ۲۲۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

فهرست مطالب

مقدمه مترجم	۱
مقدمه نویسندگان	۷۵
دلبستگی	۹۵
بیولوژی	۱۰۹
مراقبت	۱۲۷
بزرگ شدن بچه ها	۱۴۱
کودکی	۱۵۵
رهیافت های تطبیقی	۱۶۷
نظریه های تضادگرا	۱۷۹
ازدواج	۱۹۱
جمعیت شناسی	۲۰۷
تقسیم کار	۲۲۱
خشونت خانگی	۲۳۵
خانواده های دلخواه	۲۵۱
خانواده به عنوان گفتمان	۲۵۹
تغییر و ثبات خانواده	۲۶۹
تأثیرات خانواده	۲۸۵

۲۹۷	 شکل‌های خانواده.
۳۰۹	 قانون خانواده.
۳۲۱	 چرخه زندگی خانوادگی و روال زندگی.
۳۳۳	 سیاست‌های خانواده.
۳۴۵	 اعمال خانوادگی.
۳۵۵	 نظام‌های خانواده.
۳۶۵	 پدر بودن.
۳۷۷	 فمینیسم.
۳۸۷	 کارکردگرایی.
۳۹۷	 پدر بزرگ‌ها و مادر بزرگ‌ها.
۴۰۹	 خانه.
۴۱۹	 خانوار.
۴۳۱	 فردگرایی.
۴۴۳	 صمیمیت و رابطه نزدیک خانوادگی.
۴۵۵	 خویشاوندی.
۴۶۷	 مادر بودن.
۴۸۱	 گفتگوی خانوادگی.
۴۹۱	 نیورایت.
۵۰۳	 پدر و مادر بودن.

۵۱۷		شخصی
۵۲۷		رهیافت‌های پدیدارشناختی
۵۳۷		جدایی و طلاق
۵۵۱		قدرت
۵۶۵		خانواده‌های مسئله‌دار
۵۷۷		عمومی و خصوصی
۵۸۷		عقلانیت
۵۹۷		نظریه نقش
۶۰۹		خواهران و برادران
۶۱۹		تمایزات اجتماعی
۶۳۳		جامعه‌پذیری
۶۴۵		خانواده‌های فراملی
۶۵۵		منابع
۶۸۱		نمایه

مقدمه مترجم

کتاب مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده برای نخستین بار در سال ۲۰۱۱ توسط انتشارات سیج^(۱) منتشر گردیده است. این کتاب حاوی مهم‌ترین نکات و موضوعات در زمینه مطالعات خانواده بوده و از این جهت می‌توان آن را کتابی مرجع در این حوزه دانست.

نویسندگان این کتاب از جامعه‌شناسان معاصر و اندیشمندان صاحب نام حوزه مطالعات خانواده محسوب می‌شوند. خانم دکتر جین مک کارتی هم اکنون به عنوان استاد جامعه‌شناسی در دانشگاه آوین^(۲) انگلستان مشغول به تدریس می‌باشد. او سال‌ها قبل از ورود به دانشگاه علاقمند به تحقیق در موضوعات مرتبط با خانواده بوده و همین علاقمندی باعث شد تا رساله دکتری خود را نیز با موضوع خانواده^(۳) انتخاب نموده و پس از اخذ مدرک دکتری با رتبه عالی تحقیقات گسترده‌ای در این زمینه انجام دهد.

دکتر مک کارتی علاقه خاصی به انجام روش‌های کیفی در جامعه‌شناسی دارد و معتقد است با استفاده از این روش‌ها می‌توان بسیاری از واقعیت‌های پنهان خانواده را شناخت. تحقیقات او عمدتاً به شناخت و تحلیل روابط خانوادگی و خویشاوندی مربوط می‌شود و در سال‌های اخیر پژوهش‌های دیگری در مورد شرایط زندگی افراد سالمند در سال‌های قبل از مرگ انجام داده و سعی کرده احساس اعضا خانواده به‌ویژه افراد جوان و نوجوان پس از مرگ پدر و مادرشان را از طریق انجام مصاحبه‌های کیفی مورد مطالعه قرار دهد. از

1. Sage Publications

2. Open University

3. Differing Perspectives on Family Life In Middle Income Households

دکتر مک کارتی مقالات متعددی در زمینه خانواده در ژورنال‌های معتبر به چاپ رسیده که به برخی از آنها اشاره شده است.^(۱)

1. - Ribbens McCarthy, Jane (2006) *Young People's Experiences of Loss and Bereavement: Towards an Inter-disciplinary Approach*. Buckingham, Open University Press.
- Ribbens McCarthy, Jane, with Jessop, Julie (2005) *Young People, Bereavement and Loss: Disruptive Transitions?* London: Joseph Rowntree Foundation/National Children's Bureau.
- Ribbens McCarthy, J. (2010) 'Bereavement, young people and social context', in Barbara Montro and Frances Klaus (eds) *Brief Interventions with Bereaved children* (2nd ed) Oxford: Oxford University Press.
- Ribbens McCarthy, J. (2009) 'Young People Making Meaning in Response to Death and Bereavement', in David Balk and Charles Corr (eds) *Adolescent Encounters with Death, Bereavement and Coping*. New York: Springer Publishing.
- Ribbens McCarthy, Jane (2008) 'Security, Insecurity and Family Lives', in Alan Cochrane and Deborah Talbot (eds) *Security: Welfare, Crime and Society*. Open University/ Open University Press.
- Ribbens McCarthy, Jane, (2007) 'Representing Academic Knowledge: the Micro-Politics of a literature review', in Val Gillies and Helen Lucey (eds) *Power, Knowledge and the Academy; The Institutional is Political*. Basingstoke, Hants: Palgrave Macmillan. pp 122-146
- Ribbens McCarthy, Jane. (2007) "They all look as if they're coping but I'm not": The relational power/lessness of 'youth'in responding to Experiences of Bereavement', *Journal of Youth Studies*. 0(3) 285-303
- Ribbens McCarthy, Jane(2007) *Young People and Bereavement*. Highlight. London: National Children's Bureau.
- Ribbens McCarthy, J. (2006) 'Resilience and Bereaved children: Developing Complex Approaches. 'Grief Matters 9: 58-61.

پروفسور «روزالیند ادواردز» استاد جامعه‌شناسی خانواده در دانشگاه ساوت بانک^(۱) انگلستان است. او نیز سابقه‌ای درخشان در مطالعات خانواده دارد و در زمینه‌های گوناگون مرتبط با این موضوع تحقیقات ارزشمندی انجام داده است. مطالعات او در زمینه وضعیت مادران سرپرست خانوار در انگلستان و همچنین رابطه بین مادر بودن و شاغل بودن زنان در این کشور را می‌توان از جمله پژوهش‌های ارزشمند ایشان در این زمینه دانست. از دکتر ادواردز مقالات و کتاب‌های متعددی منتشر شده که بخشی از آنها به عنوان کتاب‌های درسی دانشگاهی تدریس می‌شود و در اینجا نیز به برخی از آنها اشاره شده است.^(۲)

- Ribbens McCarthy, Jane, with Kirkpatrick, Sue (2005) 'Negotiating Public and Private: Meterial Mediations of home-school boundaries', in Gill Crozier and Diane Reay (eds) *Activating Participation: Parents and Teachers Working Towards Partnership*. Trentham Books.

1. South Bank University

2. - R. Edwards and S. Irwin (eds) (2010) Special Issue on Lived Experience Through Economic Downturn in Britain: perspectives across time and across the lifecourse, 21st Century Society, Journal of the Academy of Social Sciences, Vol. 5(2)

- C. Caballero and R. Edwards (2010) *Lone Mothers of Mixed Racial and Ethnic Children: Then and Now*, Runnymede Perspectives Series, The Runnymede Trust.

- S. Duncan, R. Edwards and C. Alexander (eds) (2010) *Teenage Parenting- What's the Problem?*, the Tufnell Press.

- R. Edwards, A. Doucet and F. Furstenberg (2009) Special issue on Fathering, *Annals (Journal of the American Association of Political and Social Sciences)*, Vol. 624

کتاب حاضر حاصل تدریس مشترک این دو جامعه‌شناس طی چندین سال پژوهش و مطالعه بوده و می‌توان آن را در زمره جدیدترین و کامل‌ترین آثار منتشر شده در حوزه مطالعات خانواده دانست.

دیوید مورگان^(۱) چهره سرشناس حوزه مطالعات خانواده و استاد جامعه‌شناسی دانشگاه منچستر در مورد این کتاب می‌نویسد: «این کتابی ارزشمند است که برخی از

-
- C. Caballero, R. Edwards. S. Puthussery (2008) Parenting 'Mixed' Children: Negotiating Difference and Belonging in Mixed Race, Ethnicity and Faith Families, York, Joseph Rowntree Foundation.
 - R. Edwards (ed.) (2008) Researching Families and Communities: Social and Generational Change, Abingdon, Routledge.
 - R. Edwards, J. Franklin, J. Holland (eds) (2007) Assessing Social Capital: Concept, Policy and Practice, Newcastle, Cambridge Scholars Press.
 - R. Edwards, L. Hadifield, H. Lucey, M. Mauthner (2006) Sibling Identity and Relationships: Sisters and Brothers, Abingdon, Routledge.
 - J. Ribbens McCarthy, R. Edwards and V. Gillies, (2003) Making Families: Moral Tales of Parenting and Step-Parenting, sociology press.
 - Carling, S. Duncan and R. Edwards, Analysing Families: Morality and Rationality in Policy and Practice, Routledge, 2002
 - Rosalind Edwards, Children, Home and School: Regulation, Autonomy or Connection?, RoutledgeFalmer, 2002
 - R. Edwards and J. Glover, Risk and Citizenship: Key Issues in Welfare, Routledge Falmer, 2002
 - S. Duncan and R. Edwards, Lone Mothers, Paid Work and Gendered Moral Rationalities, Macmillan, 1999
 - Julia Brannen and Rosalind Edwards, International Journal of Social Research Methodology.

1. David Morgan, Professor of Sociology, University of Manchester

مهمترین مفاهیم امروزی در مطالعات خانواده را به خوبی تشریح نموده است. هر یک از چهل و شش بخش کتاب در حکم مقالاتی جداگانه خواننده را با مفاهیم نظری و نتایج تحقیقات تجربی در حوزه مطالعات خانواده آشنا می‌سازد و پروفیسور آندریا دوکت^(۱)، استاد جامعه‌شناسی دانشگاه کارلتون کانادا در مورد این کتاب معتقد است: «مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده حاصل تلاش دو تن از اندیشمندان و صاحب نظران حوزه مطالعات خانواده است و می‌تواند به عنوان منبعی ارزشمند مورد استفاده دانشجویان و اساتید علاقمند به حوزه مطالعات خانواده قرار گیرد.»

هنگامیکه کتاب را برای نخستین بار دیدم تصورم این بود که در این کتاب با واژه‌های اصلی مباحث مربوط به خانواده و مفاهیمی چون: خانواده هسته‌ای، خانواده گسترده، پدرسالاری، روابط خانوادگی و مانند آن روبرو می‌شوم، اما هنگامیکه که سرفصل‌های کتاب نگاه کردم مفاهیم دیگری مطرح شده بود. این موضوع ممکن است شما را نیز دچار تعجب کند اما واقعیت این است که نویسندگان کتاب برای انتخاب این مفاهیم دقت خاصی داشته‌اند که خود آنها نیز در مقدمه کتاب به آن اشاره نموده‌اند. از ویژگی‌های جالب کتاب این است که نویسندگان آن بارها بر این نکته تأکید کرده‌اند که آنچه تحت عنوان مفاهیم کلیدی مطرح شده برداشت کلی از این مفاهیم است و این برداشت کلی در کشورهای غربی با آنچه که در سایر نقاط جهان از این مفاهیم درک می‌شود تفاوت بسیاری دارد. از این نظر می‌توان گفت نویسندگان کتاب تنها به نقل آنچه برداشت‌های مفهومی از واژگان خاص در دنیای غرب بوده اکتفا نکرده و خود در بسیاری موارد اندیشه و تفکر غربی را نقد کرده و نقائص و کاستی‌های آن را نشان داده‌اند.

در کشور ما و به ویژه در سال‌های اخیر موضوع خانواده از نگاه جامعه‌شناسانه توسط بسیاری از اساتید و دانشجویان علاقمند به این حوزه مطالعاتی مورد توجه قرار گرفته و هم‌اینک ما شاهد انتشار کتاب‌ها و مقالات ارزشمندی در این زمینه هستیم. هدف من از ترجمه این کتاب آشنا ساختن دانشجویان و علاقمندان حوزه مطالعات خانواده با مفاهیم اصلی این نوع مطالعات است. در بسیاری از مقاله‌های پژوهشی نویسندگان ایرانی برخی واژه‌های لاتین را بدون توجه به بار معنایی آن در دنیای غرب به کار می‌برند و تفسیرهای خاصی نیز از آن ارائه می‌دهند، درحالی‌که اگر هر یک از این مفاهیم به خوبی فهمیده شود استفاده از آنها در مقالات فارسی نیز با دقت بیشتری صورت خواهد گرفت. دومین هدف از ترجمه این کتاب بیان تفاوت‌ها و تمایزاتی است که جامعه ایران با دنیای غرب دارد. اگر کشورهای غربی را یک کل فرض کنیم بسیاری از موضوعاتی که در این کشورها در حوزه مطالعات خانواده قابل طرح است در ایران موضوعیت چندانی ندارد، در مقابل مسائل دیگری در جامعه ایران قابل طرح است که اندیشمندان غربی نسبت به آن ناآشنا بوده و در تحلیل‌های خود در این زمینه دچار خطاهای بزرگی شده‌اند.

همانطور که ذکر شد نویسندگان کتاب سعی کرده‌اند با طرح هر نظریه نقدهای مربوط به آن را نیز بیاورند، لذا هنگامیکه از تحول خانواده صحبت می‌شود، هم پیامدهای مثبت و هم نتایج منفی آن مطرح می‌گردد و خواننده به خوبی با ابعاد گوناگون این نوع تحول آشنا می‌شود. هر یک از بخش‌های کتاب را می‌توان جداگانه مطالعه نمود و در مورد موضوعی خاص اطلاعات مورد نیاز را بدست آورد، در عین حال در هر بخش موضوعات دیگری که مرتبط با مفهوم اصلی هستند مورد توجه قرار گرفته و در مورد آن‌ها بحث شده است.

یکی از امتیازات کتاب این است که در پایان هر بخش از کتاب منابع تکمیلی برای مطالعه بیشتر در زمینه مورد بحث معرفی شده است، بنابراین در هر بخش در صورتی که فردی علاقمند باشد با مراجعه به این منابع و توضیحاتی که در مورد هر یک از آنها داده شده می‌تواند به اطلاعات بیشتری دست یابد. برای اینکه در انحصار منابع خارجی باقی نمانیم تلاش این است در این مقدمه به برخی از آثار جامعه‌شناسان ایرانی نیز اشاره شود، چرا که در بسیاری از زمینه‌ها مطالعات و پژوهش‌های ارزشمندی در داخل کشور انجام شده و مراجعه به آنها می‌تواند راهگشای برخی ابهامات باشد.

نخستین مفهوم اصلی مطرح شده در کتاب "Attachment" است که در فارسی به واژه‌هایی مانند وابستگی، ضمیمه، پیوست، اضافی، علاقه، محبت و مانند آن ترجمه شده است.

در بین این واژه‌ها «وابستگی» قرابت بیشتری با مفهوم اصلی مطرح شده دارد اما وابستگی می‌تواند اشکال گوناگون و متنوعی داشته باشد، مثلاً ممکن است فردی از نظر مالی به فردی دیگری وابسته باشد؛ درحالی‌که مقصود از این واژه وابستگی توأم با عشق و محبت است، لذا مناسب‌ترین واژه «دلبستگی» است که هم در آن نوعی وابستگی وجود دارد و هم نشاندهنده نوعی عشق و علاقه است.

دلبستگی بیشتر در رابطه مادر و فرزند مطرح می‌شود و در آن نوعی احساس تعلق وجود دارد. در کتاب به «نظریه محرومیت مادری» اشاره شده که توسط جان بالبی مطرح گردیده و در کنار توضیح این نظریه ابعاد گوناگون این احساس مورد بررسی قرار گرفته است. نویسندگان معتقدند اشتغال مادران در دنیای امروز بر ایجاد این احساس تأثیر

گذاشته و رابطه مادر و فرزند را دگرگون ساخته است.^(۱) در ادامه توضیحات مربوط به این مفهوم موضوع مرگ و احساسی که افراد هنگام از دست دادن پدر و مادرشان پیدا می‌کنند تشریح شده و در نهایت به این نکته اشاره شده که دلبستگی پدر و مادر به فرزندان هنگامیکه آنان به سن کهنسالی^(۲) می‌رسند و فرزندان‌شان پس از ازدواج آنها را ترک می‌کنند، باعث ایجاد حس تنهایی در آنان می‌شود و مرگ هر یک از اعضا خانواده نیز می‌تواند تأثیر عمیقی بر روابط خانوادگی آنان بر جای گذارد.

دومین مفهوم اصلی مطرح شده در کتاب "Biology" است که ترجمه رایج آن در فارسی زیست‌شناسی است. معمولاً در توضیح این واژه آن را «مطالعه علمی زندگی و ساختار گیاهان و حیوانات» تعریف می‌کنند، اما در اینجا مقصود هیچ یک از این موارد نیست بلکه سخن از خویشاوندی و نقش عوامل زیستی و ژنتیک در رفتار افراد و به‌ویژه در

۱. دکتر زهرا درویزه مطالعات متعددی در زمینه همدلی مادران و دختران انجام داده است. به اعتقاد ایشان همدلی مادران و دختران با اختلال‌های عاطفی دختران مانند اختلال وسواس، سایکوزگرای و حساسیت در روابط جمعی و ترس‌های مرضی پارانوئید رابطه دارد، برای اطلاعات بیشتر به آدرس‌های زیر مراجعه نمایید:

- زهرا درویزه (۱۳۸۳)، مقایسه رابطه همدلی مادران و دختران نوجوان با اختلال‌های رفتاری دختران در تهران، فصلنامه مطالعات روانشناختی، شماره ۱، زمستان ۱۳۸۳

- زهرا درویزه و دیگران (۱۳۸۷)، بررسی رابطه سازگاری زناشویی و به زیستی روانی، فصلنامه مطالعات زنان، شماره ۱۶، تابستان ۱۳۸۷

۲. دکتر محمود قاضی طباطبایی استاد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران معتقد است تغییرات جمعیتی و اجتماعی در سال‌های اخیر عرصه‌های مهمی از زندگی اجتماعی و خانوادگی سالمندان را تحت تأثیر قرار داده و در این میان پس افتادگی فرهنگی زمینه بروز مشکلات متعددی برای آنان شده است. برای اطلاعات بیشتر مراجعه کنید به:

- محمود قاضی طباطبایی و دیگران (۱۳۸۷)، نابرابری‌های جنسیتی در زندگی خانوادگی سالمندان - تهرانی، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۱۱، بهار ۱۳۸۷

زندگی خانوادگی آنان است، لذا زیست‌شناسی ما را از مقصود کتاب دور می‌کند و در عین حال واژه‌ای که بتوان آن را دقیقاً معادل مفهومی واژه اصلی قرارداد وجود ندارد، لذا صلاح بر این است که به همان بیولوژی رضایت دهیم. در توضیح این مفهوم موضوعاتی مانند بقای اصلح و اصلاح نژادی مطرح شده و اشاراتی به سوسیوبیولوژی نیز شده است. در اینجا لازم است از استاد گرامی‌ام مرحوم دکتر محمد عبداللہی یاد کنم که معتقد بود در علوم اجتماعی برخلاف آنچه که ریتزر پارادایم‌های سه‌گانه واقعیت اجتماعی، تضادگرایی و نمادگرایی می‌نامد، پارادایم چهارمی نیز وجود دارد که از نگاه زیستی به جامعه می‌نگرد و ادوارد ویلسون را می‌توان شاخص‌ترین چهره معاصر آن محسوب نمود. دوست گرامی آقای عبدالحسین وهاب زاده چند سال پیش کتاب سوسیوبیولوژی ادوارد ویلسون را به زبان فارسی ترجمه کردند. این کتاب حاوی مباحث جالبی در زمینه زیست‌شناسی اجتماعی است و به‌ویژه یکی از فصل‌های آن تحت عنوان «از سوسیوبیولوژی تا جامعه‌شناسی» بسیار خواندنی است.^(۱) تأثیر این نظریه‌ها بر جامعه‌شناسی باعث پیدایش دیدگاه‌های نوینی در این زمینه شده است، هرچند در گذشته نیز در آثار اسپنسرو پارتو به خوبی این اثرپذیری مشهود بوده است.

نویسندگان کتاب ابتدا به صورت کامل این مفهوم را تشریح نموده و در پایان نقدهای مطرح شده بر این نظریه را آورده‌اند. ارتباط این نظریه با موضوع خانواده بسیار روشن است، چرا که برخی مطالعات نشان داده‌اند رفتار مادران با فرزندانشان ناشی از غریزه

۱. برای اطلاعات بیشتر مراجعه کنید به:

- ادوارد ویلسون (۱۳۸۴)، سوسیوبیولوژی: تلفیق نوین، ترجمه عبدالحسین وهاب‌زاده، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.

مادری است و با برجسته ساختن نقش و اهمیت زن‌ها این باور را القا نموده‌اند که بسیاری از ارزش‌های اخلاقی ریشه و اساس زیستی دارد و حتی نمی‌توان آنها را منحصر به انسان دانست، اما همانطور که در کتاب آمده رفتار انسان تنها به کمک عوامل ژنتیک قابل تفسیر نیست زیرا پارامترهای متعدد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بر آن تأثیرات عمیقی داشته و دارد.

دکتر ماری هولمز جامعه‌شناس معاصر استرالیایی نیز از جمله کسانی است که مطالعات جالبی در مورد رابطه علوم زیستی و جامعه‌شناسی به عمل آورده و در کتاب خود^(۱) به نکته‌ای تاریخی اشاره می‌کند که توجه به آن حائز اهمیت است:

«از اواخر قرن هجدهم که در بسیاری از حفاری‌ها اسکلت‌هایی از انسان‌ها یافت می‌شد، این نظریه مطرح شده بود که اسکلت زنان و مردان با هم متفاوت است و در اسکلت زنان نسبت جمجمه به کل بدن کوچکتر از مردان است، لذا اینگونه نتیجه‌گیری می‌شد که هوش زنان کمتر از مردان است چون حجم مغز آنان به نسبت مردان کمتر است و این یافته‌ها هنگامی که وارد علوم اجتماعی می‌شد معنا و مفهوم دیگری پیدا می‌کرد و حتی به موضوعاتی چون تقسیم کار و نوع اشتغال زنان نیز مرتبط می‌گردید، در حالی که تحقیقات امروزی نشان داده اصولاً چنین چیزی واقعیت ندارد و زنان و مردان هریک در بعضی از زمینه‌ها از قابلیت‌های بیشتری نسبت به دیگری برخوردارند و این به معنی برتری یک جنس بر جنس دیگر نیست.

۱. برای اطلاع بیشتر مراجعه کنید به:

- ماری هولمز (۱۳۸۹)، جنسیت و زندگی روزمره، ترجمه محمد مهدی لبیبی با مقدمه‌ای از دکتر ناصر فکوهی، نشر افکار.

به طور خلاصه نقش و تأثیر عوامل زیستی در رفتارهای خانوادگی در این بخش از کتاب به خوبی تشریح شده و دیدگاه‌های مهم در این زمینه مطرح گردیده است. نویسندگان کتاب نیز معتقدند اصولی که در دانش وراثت زیستی و تبارشناسی^(۱) مطرح شده به صورت تاریخی نقش مهمی در قانونمند ساختن و مشروعیت بخشیدن به برخی نابرابری‌ها ایفا کرده و در تحلیل‌های جامعه‌شناختی نیز به آنها استناد شده است.

سومین مفهوم مطرح شده در کتاب "Care" است که می‌توان آن را به: مراقبت، مواظبت، دقت، توجه، نگرانی، دلوایی، علاقه داشتن، دل‌بستن و مانند آن ترجمه کرد. با توجه به آنچه که توضیح این مفهوم آمده، واژه «مراقبت» بهتر از سایر کلمات مقصود نویسندگان کتاب را برمی‌تابد و همانطور که آنها نیز در تعریف این مفهوم آورده‌اند، مراقبت هم به معنی احساس خاصی از نگرانی نسبت به کسی است که به او علاقه‌مندیم و هم به معنی اقداماتی است که برای حفظ جان و سلامتی او انجام می‌دهیم. البته در اینجا واژه مواظبت یا نگرانی هم بسیار به این معنی نزدیک است و می‌توان گفت مقصود مراقبتی توأم با نگرانی و در عین حال علاقه و دوست داشتن است.

در بحث از مراقبت دو گروه در کانون توجه قرار می‌گیرند، نخست کودکان که نیازمند

۱. در مباحث مربوط به تبارشناسی عمدتاً به افکار میشل فوکو ارجاع می‌شود. در زمینه تشریح و توضیح افکار فوکو و در عین حال نقد منصفانه آثار او مطالعه تالیفات دکتر حسین کچویان استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران بسیار مفید است. دکتر کچویان معتقد است تبارشناسی را می‌توان مرحله‌ای از تطور فکری فوکو قلمداد کرد که با کتاب انضباط و تنبیه او مشخص می‌شود. به عقیده ایشان در این مرحله، تمرکز فوکو از مسئله دانش به ارتباط دانش و جهان اجتماعی و بالاخص قدرت و سیاست معطوف می‌گردد. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به:

- حسین کچویان (۱۳۸۲)، فوکو و دیرینه‌شناسی دانش، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران

مراقبت از سوی والدین خود هستند و سپس سالمندان که به علت ناتوانی به نوعی مراقبت نیاز پیدا می‌کنند.

در کتاب موضوع مراقبت در حالت‌های مختلفی چون «مراقبت از» و «مراقبت برای» به کار رفته و در مورد هر یک از آنها توضیحات لازم ارائه شده است.

موضوع زنجیره‌های مراقبت جهانی از موضوعات جالب این بخش است و در مورد مراقبت از افراد سالمند به‌ویژه کسانی که در خانه توسط فرزندان یا نزدیکانشان نگهداری می‌شوند مطالب جالبی ذکر شده است. از دیگر نکات مهم این بخش تحلیل دلایل کارایی یا عدم کارایی افراد در مراقبت از کودکان و سالمندان است، به‌ویژه در شرایطی که خانواده خود با آسیب‌های اجتماعی خاصی روبرو بوده^(۱) و در این زمینه از توانمندی لازم برخوردار نیست.

چهارمین مفهوم مطرح شده در کتاب "Child Development" است که آن را به «بزرگ شدن بچه‌ها» ترجمه کرده‌ایم. واژه Development به تنهایی به پیشرفت، رشد، توسعه، ترقی، عمران، آبادی، بسط، رویداد، تحول، پیشامد، رخداد و مانند آن ترجمه شده است، اما در ترکیب با Child می‌توان آن را رشد کودک ترجمه کرد که به بیانی ساده‌تر همان «بزرگ شدن بچه‌ها» است.

۱. یکی از دلایلی که می‌تواند کارایی خانواده را در این زمینه دچار اختلال سازد وجود برخی آسیب‌های اجتماعی در خانواده است. اعتیاد به عنوان یک آسیب اجتماعی تأثیرگذار بر خانواده در این مورد نقشی اساسی دارد. در این زمینه دکتر اشرف السادات موسوی استاد دانشگاه الزهرا (س) مطالعه جامعی در مورد عملکرد خانواده معتمدان جوان انجام داده است. برای اطلاع بیشتر رجوع کنید به:
- اشرف السادات موسوی (۱۳۸۲)، بررسی کیفی- کمی عملکرد خانواده معتمدان جوان، فصلنامه مطالعات زنان، شماره ۳، زمستان ۱۳۸۲

مقصود این است که طی سال‌های نخستین زندگی کودک، تحولات بزرگی در او شکل می‌گیرد و این سال‌ها نقشی مهم و اساسی در زندگی بزرگسالی او دارد. از سوی دیگر چگونگی گذراندن این دوران توسط والدین نیز بر عملکرد آنان نسبت به فرزندانشان موثر واقع می‌شود به طوری که آنها خود باید مراحل رشد را به خوبی طی کرده باشند و این فرایند در آنان با درونی کردن ارزش‌های اجتماعی همراه شده باشد^(۱) تا از توانمندی لازم در این زمینه برخوردار باشند.

نویسندگان کتاب معتقدند درک زندگی خانوادگی افراد منوط به شناخت چگونگی زندگی آنان در دوران کودکی است. در این بخش به نظریات پیازه و کالبرگ اشاره می‌شود و نوعی مقایسه بین نظریه‌های کلاسیک و مدرن به عمل می‌آید. جالب‌ترین موضوعات مطرح شده در این بخش نیز به توضیح نظریه‌های وایگوتسکی و گرکن مربوط می‌شود که در آنها نقش عوامل اجتماعی در رشد کودک بسیار با اهمیت تلقی شده است.

پنجمین مفهوم مطرح شده در کتاب "Childhood" است که می‌توان آن را به بچگی، کودکی یا طفولیت ترجمه کرد. البته به طور ضمنی منظور دوران بچگی یا «دوران

۱. دکتر محمدسعید ذکایی استاد جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی معتقد است در اغلب فرهنگ‌ها فرایند زنانگی در دختران جوان کمتر با اهمیت تلقی شده و به عنوان موضوعی در حوزه مطالعات جنسیت کمتر مورد توجه قرار گرفته است. طرز تلقی دختران از زنانگی و نحوه پذیرش و ایفا ارزش‌های زنانگی توسط دختران از موضوعات قابل تأمل در بررسی زنانگی در میان دختران نوجوان است. دکتر ذکایی بر این باور است که دختران جوان به موازات توجه به نقش‌ها و فعالیت‌های اجتماعی زنان به نقش‌های رایج زنانه مبتنی بر تقسیم کار جنسیتی و تعریف زن از منظری مردانه گرایش دارند. برای اطلاعات تکمیلی به آدرس زیر مراجعه فرمایید:

- محمدسعید ذکایی و دیگران (۱۳۸۶)، دختران جوان و تجربه زنانگی، زن در توسعه و سیاست،

کودکی، است و واژه کودکی چنین معنایی را تداعی می‌کند. در تعریف کودکی آن را بخشی از زندگی انسان می‌دانند که قبل از بزرگسالی است! اگرچه این تعریف از نظر فلسفی منطقی به نظر نمی‌رسد اما از آنجا که همه ما تعریف روشنی از دوران کودکی داریم در این مورد ابهام خاصی وجود ندارد.

نویسندگان کتاب معتقدند مفاهیم خانواده و کودکی در هم تنیده‌اند، چرا که دوران کودکی در خانه و در کنار خانواده سپری می‌شود اما آنچه مهم است تصور ما از کودک به عنوان فردی فعال یا منفعل است. تأکید کتاب بر این است که کودکی را باید با همه ویژگی‌های آن به رسمیت شناخت و مطابق این ویژگی‌ها بر آن تأثیرگذار بود. نظریه‌های جدید بر آنند تا والدین را با دوران کودکی بیشتر آشنا کنند و آنها را ملزم نمایند به جای توقع از کودکان در همراهی با آنان، آنها خود به دوران کودکی خویش بازگردند و زبان کودکی را بیاموزند.

در این بخش تأکید خاصی بر «عمل» در «مقابل اعتقاد» می‌شود. ممکن است بسیاری از افراد معتقد به یک نوع رفتار باشند اما در عمل کنش‌هایی متفاوت از خود نشان دهند.^(۱) و در آخر اینکه تصویرسازی ایده آل از کودک آن هم مطابق با تفکر و امیال والدین انجام اقدامات مفید و موثر در این زمینه را دشوار می‌سازد.

۱. دکتر ابوتراب طالبی استاد دانشگاه علامه طباطبائی، مطالعه جالبی در مورد تعارض بین ارزش‌های مذهبی و کنش‌های اجتماعی در بین جوانان انجام داده است. به عقیده او جوانان و نوجوانان از لحاظ نظری گرایش مثبت و قوی به ارزش‌های مذهبی دارند اما در عمل شاهد کنش‌های متعارض با ارزش مذهبی هستیم. برای اطلاعات بیشتر مراجعه کنید به:

- ابوتراب طالبی (۱۳۸۲)، بررسی تعارض بین ارزش‌های مذهبی و کنش‌های اجتماعی در بین جوانان، فصلنامه فرهنگ عمومی، شماره ۳۷، زمستان ۱۳۸۲

در این بخش موضوعات دیگری مانند تبادلات نسلی و نگرش‌های نسلی نیز مورد بحث قرار گرفته و در مورد بزهکاری کودکان نیز مطالبی آمده است.

ششمین مفهوم مطرح شده در کتاب "Comparative Approaches" است که می‌توان آن را به «رهیافت‌های تطبیقی» یا مقایسه‌ای ترجمه کرد. معمولاً واژه comparative به تطبیقی ترجمه می‌شود و این اصطلاح در روش‌های تحقیق بسیار رایج است به طوری که روش تطبیقی یکی از روش‌های مهم در مطالعات و پژوهش‌های جامعه‌شناسی می‌باشد. واژه approach هم به رویکرد، روش و نگرش ترجمه شده، اما با توجه به اینکه رهیافت معادل بهتری برای آن تشخیص داده شد، این بخش را با نام «رهیافت‌های تطبیقی» آورده‌ایم.

در زمینه خانواده، رهیافت‌های تطبیقی شامل مطالعاتی می‌شود که در جوامع و فرهنگ‌های گوناگون و دوره‌های تاریخی^(۱) در این مورد انجام شده است. این مطالعات در مواردی گسترده و در مواردی محدود بوده و موضوعات معینی را دربرگرفته است. نویسندگان به مطالعاتی که در مورد مادران تنها^(۲) انجام شده اشاره نموده و در توضیح این

۱. دکتر غلامرضا جمشیدیها استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران در یک تحلیل تاریخی نشان می‌دهد تحت تأثیر آموزه‌هایی که پیامبر اسلام (ص) در جزیره العرب رواج داد وضعیت زنان به سرعت تغییر نمود و آنان جایگاه متفاوتی نسبت به گذشته پیدا کردند. برای اطلاعات بیشتر مراجعه کنید به:
- غلامرضا جمشیدیها و دیگران (۱۳۸۷)، سیاست‌گذاری فرهنگی پیامبر اسلام (ص) و تأثیر آن بر

موقعیت فرهنگی - اجتماعی زنان در زیست جهان جاهلی، فصلنامه پژوهش زنان، شماره ۲۳
۲. معمولاً lone mother را مادر تنها ترجمه می‌کنند، اما در برخی از کتاب‌ها و مقالات آن را مادران مجرد نیز ترجمه کرده‌اند. این نوع مادران ممکن است اصلاً ازدواج نکرده باشند لذا در چنین حالتی مادران مجرد کاملاً مصداق پیدا می‌کند اما در مواردی یک زن پس از فوت همسر یا جدا شدن از او همراه فرزندش زندگی می‌کند در این حالت مادر مجرد موضوعیت خود را از دست می‌دهد اما چنین مادری متاهل هم نیست لذا مادر تنها چنین اشکالاتی ندارد و اصل واژه نیز با این ترجمه همخوانی بیشتری

رهیافت به روش‌های کمی و کیفی و امتیازات و نواقص هریک از آنها پرداخته‌اند.

مفاهیم دیگری مانند طبقه اجتماعی، تنوع زندگی خانوادگی، الگوهای ازدواج و تحول خانواده نیز در این بخش مطرح شده است.

هفتمین مفهوم مطرح شده در کتاب "Conflict Theories" است که آن را به نظریه‌های تضادگرا ترجمه کرده‌ایم. نظریه تضاد معمولاً ما را بیاد مارکس و تضاد طبقاتی می‌اندازد، اما هنگامی که از «نظریه‌های تضادگرا» صحبت می‌کنیم مجموعه‌ای از نظریات مورد نظر است که تمامی آنها معتقد به وجود نوعی نابرابری هستند.

در این بخش به دیدگاه‌های مخالفان و موافقان نابرابری قدرت در خانواده^(۱) پرداخته شده و نقدهای مربوط به آنها نیز مطرح گردیده است.

موضوع سلسله مراتب در خانواده، مرزبندی‌های خانوادگی و مباحث مربوط به

دارد.

۱. دکتر باقر ساروخانی استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران را باید از متقدمین و پیشگامان عرصه مطالعات خانواده دانست. کتاب جامعه‌شناسی خانواده دکتر ساروخانی با گذشت سال‌ها هنوز هم به‌عنوان یکی از کتاب‌های مرجع در این زمینه مطرح است. اینجانب توفیق حضور در کلاس‌های آن استاد گرامی را داشته و از آن بهره‌های فراوان برده‌ام. در زمینه بحث قدرت در خانواده و همچنین مباحث مرتبط با آن برخی از مقالات دکتر ساروخانی اطلاعات مفیدی را در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد. برای نمونه می‌توانید به مقالات زیر مراجعه نمایید:

- باقر ساروخانی (۱۳۸۴)، زن، قدرت و خانواده: پژوهشی در جایگاه زن در هرم قدرت در خانواده، فصلنامه پژوهش زنان، شماره ۱۲

- باقر ساروخانی (۱۳۸۶)، زناشویی و تطور آن از منظر سن و عمومیت، فصلنامه فرهنگ اندیشه، شماره ۲۳، پاییز ۱۳۸۶

- باقر ساروخانی و مریم رفعت جاه (۱۳۸۶)، بازاندیشی در تقابل جنسیت و هویت‌های زنانه، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، شماره ۳۰

بهره‌کشی و استثمار در خانواده نیز در این بخش به تفصیل آمده است.

هشتمین مفهوم مطرح شده در کتاب "Marriage" است که می‌توان آن را به ازدواج، وصلت و نکاح ترجمه کرد و رایج‌ترین ترجمه آن ازدواج است.

نویسندگان کتاب معتقدند در فرهنگ‌های مختلف برداشت‌های متفاوتی از ازدواج وجود دارد و از نظر زمانی نیز برخی از ویژگی‌هایی که در گذشته به عنوان اصلی‌ترین شاخص‌های ازدواج مطرح بوده امروزه چنین اهمیتی ندارد و در نهایت نتیجه می‌گیرند ارائه یک تعریف جهان‌شمول از ازدواج در دنیای امروز بسیار دشوار است. در این بخش به اهمیت داشتن فرزند در رسمیت یافتن ازدواج و توقعاتی که از زوجها وجود دارد و نگرش‌های فردگرایانه و جمع‌گرایانه در این زمینه پرداخته شده است، موضوعاتی مانند گذار جامعه از نظم سنتی به مدرن^(۱) افزایش سن ازدواج^(۲) و الگوهای حاکم بر ازدواج در

۱. دکتر غلامرضا غفاری استاد برنامه ریزی و رفاه اجتماعی دانشگاه تهران معتقد است گذار جامعه ایران از نظم سنتی به مدرن و تجربه حیات ملازم با آن از دلایل مهم افزایش سن ازدواج دختران در جامعه ما است. برای اطلاعات تکمیلی در این زمینه مراجعه کنید به:
- غلامرضا غفاری و دیگران (۱۳۹۰)، علل افزایش سن ازدواج دختران، زن در توسعه و سیاست،

شماره ۳۳، بهار ۱۳۹۰

۲. دکتر مجید کوششی استاد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران معتقد است میانگین سن ازدواج اول رایج‌ترین شاخص زمان بندی ازدواج در مطالعات و تحلیل‌هایی جمعیتی و اجتماعی است. محاسبه این شاخص با اطلاعاتی که مستقیماً تعداد و سن ازدواج‌های اول را اندازه‌گیری کند در بسیاری از کشورها و مناطق مقدور نیست، از این رو کاربرد معادل آن یعنی «متوسط سال‌های تجربه» که با روش غیرمستقیم برآورد می‌شود متداول گردیده است. برای اطلاعات تکمیلی مراجعه کنید به:

- مجید کوششی (۱۳۸۵)، ارب میانگین سال‌های تجربه در برآورد میانگین سن ازدواج، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، شماره ۲، زمستان ۱۳۸۵

- مجید کوششی (۱۳۸۸)، پویایی ساختار سنی و مسئله گشتاور و رشد جمعیت ایران، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، شماره ۵، تابستان ۱۳۸۸

فرهنگ‌های گوناگون^(۱) در این بخش مورد بحث و تحلیل قرار گرفته است.

از دیگر مباحثی که به آن پرداخته شده ازدواج اجباری^(۲) در برخی کشورها است که هنوز هم نمونه‌هایی از آن را می‌توان یافت. در این بخش به نقش و تأثیر باورهای مذهبی و آموزه‌های دینی در ازدواج نیز اشاره شده و حقوق همسر و فرزندان در صورت فوت یا طلاق همسر مورد بحث قرار گرفته است.

از جمله مسائل مهم دیگر در این زمینه قوانین و قواعد خاصی است که بر ازدواج بین افراد حاکم است. در اینجا با اشاره به نظریه گیدنز سعی بر این است تا روند تحولات در این زمینه نشان داده شود.

نهمین مفهوم مطرح شده در کتاب "Demography" است که ترجمه رایج آن در فارسی جمعیت‌شناسی است. جمعیت‌شناسی مطالعه تغییرات زادوولد، مرگ و میر،

۱. دکتر منیژه مقصودی استاد انسان‌شناسی دانشگاه تهران الگوهای ازدواج بین اقوام ایرانی را مورد مطالعه قرار داده است. به عقیده ایشان به‌عنوان مثال در مطالعه اقوام ترکمن در ایران مواردی چون ازدواج درون‌گروهی، پدرتباری، پدرسالاری، پدرمکانی و ازدواج‌های اجباری قابل مشاهده است و مهریه در اینگونه ازدواج‌ها نقش مهمی دارد. برای اطلاعات تکمیلی مراجعه کنید به:

- منیژه مقصودی (۱۳۹۰)، کارکرد قوانین عرفی در ازدواج بین ترکمن‌های ایران، زن در فرهنگ و هنر، سال دوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۹۰

۲. دکتر محمدرضا ضمیری در زمینه سابقه ازدواج اجباری در ایران معتقد است ازدواج اجباری دختران برای رفع خصومت و فرونشاندن آتش جنگ و خونریزی پدیده‌ای مرسوم بوده است. در این نوع ازدواج دختر پادشاه یا یکی از بزرگان و اشراف زادگان بنا به مصالح سیاسی با شاهزاده یا پادشاه کشور دیگری ازدواج کرده است. به اعتقاد ایشان یکی از عوامل مهم ازدواج‌های اجباری ساختار پدرسالارانه جامعه و خانواده است. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به:

- محمدرضا ضمیری (۱۳۸۲)، دختران و ازدواج تحمیلی، فصلنامه راهبردی زنان، شماره ۲۴،